

М. М. ЯШАРОВА

Марія Миколаївна Яшарова, аспірант Приазовського державного технічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВ НА СЛУЖБОВІ ВИНАХОДИ У КРАЇНАХ СНД

Перехід до приватної власності та ринкової економіки за об'єктивною необхідністю вимагав реформування правової бази тих суспільних відносин, які пов'язані з охороною та використанням результатів інтелектуальної діяльності, в цілому, та службових винаходи, зокрема. Слід зазначити, що реформа законодавства в галузі інтелектуальної власності розпочалася ще в період існування СРСР. Так, ще в 1991 р. був прийнятий союзний Закон «Про винаходи», але у зв'язку з розпадом СРСР реформа законодавства опинилася незавершеною. Більшість союзних законів навіть не встигло вступити в дію, що загальмувало процес реформування законодавства у сфері інтелектуальної власності. І як результат перед Україною, як і іншими пострадянськими державами, постало завдання самостійного розвитку розпочатого процесу.

У 1993 р. в Україні був прийнятий закон «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», який, хоча і закріплював основні положення регулювання винахідницьких правовідносин, однак не містив необхідних норм щодо врегулювання відносин, пов'язаних саме з правовою охороною службових винаходів¹. У 2003 р. з прийняттям нового Цивільного кодексу України² знайшли свого законодавчого забезпечення права інтелектуальної власності, що впливають зі створення об'єктів за замовленням та у зв'язку з трудовими обов'язками, на основі чого в указаному вище законі з'явилося визначення і часткова правова регламентація службових винаходів. Однак, на сьогоднішній день система охорони прав на службові винаходи ще перебуває у розвитку, бо в Україні відсутній будь-який спеціальний законодавчий акт, безпосередньо присвячений даному виду об'єктів промислової власності, а існуючих норм явно не достатньо для врегулювання усіх правовідносин у цій сфері.

У зв'язку з чим набуває особливої актуальності вивчення досвіду пострадянських країн у цьому аспекті. Необхідність проведення зазначеного дослідження підтверджується також відсутністю комплексних наукових напрацювань у цій сфері. І хоча окремі аспекти службового винахідництва вже були досліджені в роботах Ч. Азімова, Г. Андрощука, Ю. Бошицького, Я. Вороній, Л. Глухівського, І. Дятлік, О. Карпенко, В. Клявіна, Т. Кириченко, В. Крижної, В. Макода, О. Мельник, Л. Роботягової, О. Святоцького, Г. Слядневої, Н. Халаїм, С. Чікіна, А. Шаблювського Т. Ярошевської та ін. Проте у жодного з цих досліджень не проведено комплексного дослідження особливості правової охорони прав на службові винаходи в країнах СНД, чому безпосередньо й присвячено представлену роботу.

Що стосується патентного законодавства держав-учасників СНД, то процес його становлення відбиває загальний рівень розвитку законодавства цих країн, що зумовлено спільністю історичного та економічного розвитку. З моменту розпаду СРСР частина незалежних держав пішла шляхом прийняття тимчасових нормативних актів (Киргизія, Молдавія, Таджикистан, Узбекистан, Україна). Пізніше, по мірі накопичення досвіду правової охорони об'єктів промислової власності, деякі з них ввели в дію нормативні акти, що носять постійний характер (Молдова, Узбекистан, Україна). У ряді інших держав-учасників СНД, постійно діючі нормативні акти у сфері правової охорони результатів технічної творчості були прийняті, без тимчасових варіантів (Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Туркменія)³.

Що ж стосується безпосередньо службових винаходів, то в цьому аспекті законодавство країн СНД значно відрізняється. Так, в окремих пострадянських державах, наприклад, Казахстані, Киргизії, ще в 90-х роках були прийняті спеціальні закони про службові винаходи. У деяких країнах затверджені і діють урядові положення про службові винаходи або положення про службові об'єкти інтелектуальної власності, зокрема, постанова Ради Міністрів Республіки Білорусь від 23 грудня 1998 р. № 1957 «Про затвердження Положення про службові об'єкти промислової власності»⁴.

У деяких державах, таких як Молдова, Узбекистан та ін. навіть у загальних законах, що регулюють відносини промислової власності не використовується термін «службовий винахід», а, відповідно, не встановлена правова регламентація правової охорони на дані об'єкти інтелектуальної власності.

В окремих державах, як, наприклад, Росія, Україна, Таджикистан поняття службового винаходу вводиться лише побічно серед основних понять, які використовуються в основному законодавчому акті (наприклад, у Патентному законі Росії⁵, Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», Тимчасовому положенні про винаходи, корисні моделі і промислові зразки в Республіці Таджикистан⁶). При цьому в науковій юридичній літературі у цих країнах постійно наголошується на необхідності прийняття спеціальних законів щодо захисту прав на службові винаходи.

На підставі чого з метою розробки відповідного проекту в Україні, на нашу думку, буде доцільним більш детально вивчити законодавство тих країн, де вже прийняті зазначені законодавчі акти. Таким чином, зупинимося на дослідженні патентного законодавства Киргизстану, адже саме в Киргизстані 16 липня 1999 р. був

прийнятий Закон Киргизької Республіки № 74 «Про службові винаходи, корисні моделі, промислові зразки», до якого вносилися відповідні зміни Законами КР від 27 лютого 2003 р. № 46, 7 серпня 2006 № 1527.

У зазначеному законі чітко визначено предмет регулювання, а саме відносини, що виникають між наймачем і працівником у зв'язку із створенням та використанням службових винаходів, корисних моделей, промислових зразків. При цьому положення цього Закону поширюються на службові винаходи, корисні моделі, промислові зразки, створені на підприємствах, в установах, організаціях (далі – організаціях) будь-яких форм власності. У статті 2 Закону даються основні визначення, що використовуються у даному акті, серед яких наймач – юридична або фізична особа, якій законодавством надано право укладання та припинення трудового договору з працівником; працівник – автор або автори (далі – автор) службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка, що знаходиться з наймачем у трудових (службових) відносинах (у тому числі за сумісництвом) відповідно до законодавства Киргизької Республіки; правонаступник наймача – юридична або фізична особа, до якої на законній підставі перейшло від наймача право на подачу заявки на видачу патенту на службовий винахід, на службову корисну модель або патенту на службовий промисловий зразок (далі – охоронний документ) або право на отримання охоронного документа за поданою заявкою або на охоронний документ; службові винаходи, корисні моделі, промислові зразки винаходи, корисні моделі, промислові зразки, створені працівником у період дії трудових (службових) відносин відповідно до законодавства Киргизької Республіки в результаті виконання працівником своїх трудових (службових) обов'язків, що визначаються посадовими інструкціями, положеннями про структурні підрозділи, статутами організацій та іншими аналогічними документами, або при виконанні ним конкретного завдання наймача, зафіксованого у відповідній документації, з якою працівник був ознайомлений до створення службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка.

Слід також зазначити, що в зазначеному законі також закріплено, що не визнаються службовими винаходи, корисні моделі, промислові зразки: створені авторами при виконанні робіт на основі укладених ними цивільно-правових договорів; створені працівниками, у чий трудові (службові) обов'язки або надані їм конкретні завдання не включається робота зі створення винаходів, корисних моделей, промислових зразків.

Стаття 5 Закону Киргизстану закріплює права на службові винаходи, корисні моделі, промислові зразки, серед яких досить детально висвітлено право на подання заявки й одержання охоронного документа, право авторства та інші особисті немайнові, а також право на винагороду.

Окремі норми в Законі присвячені процедурі повідомлення наймача про створення службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка (ст. 6), а також порядку розгляду наймачем повідомлення про створення службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка (ст. 7).

Незважаючи на те, що в системі прав на службові винаходи вже було закріплено право на винагороду, окремо ст. 8, яка включає 7 підпунктів, регламентує право автора на винагороду. На нашу думку, таке закріплення є одним з найважливіших досягнень зазначеного нормативного акта.

Також слід підкреслити, що окрім законодавчого забезпечення права автора на винагороду, зазначений закон містить ще додаткові гарантії прав винахідників, а саме: право автора на отримання охоронного документа на службовий винахід, корисну модель, промисловий зразок, а також визнання недійсними умов договору, що погіршують становище працівника.

Окремими нормами в законі позначено патентування службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка в іноземних державах, правове забезпечення секретних службових винаходів, корисних моделей, промислових зразків, а також особливості правової охорони службових винаходів, корисних моделей, промислових зразків, створених під час виконання робіт за державним контрактом. І так само як і будь-який законодавчий акт, даний закон містить норми, що регулюють відповідальність за недотримання Закону, а також порядок вирішення спорів.

На відміну від Киргизстану, де службовим винаходам присвячений спеціальний закон, у Білорусі й Казахстані ще в 90-роках минулого століття були прийняті відповідні підзаконні акти. Так, відповідно до Положення про службові винаходи, корисні моделі і промислові зразки, що створюються в Республіці Казахстан, затвердженого постановою Кабінету Міністрів Республіки Казахстан від 11 серпня 1994 р. № 896 службовими визнаються винаходи, створені творчою працею працівників підприємств усіх форм власності, службовців організацій, установ (у тому числі військовослужбовців, співробітників органів внутрішніх справ і органів національної безпеки) в процесі виконання ними своїх службових і трудових обов'язків, а також завдань виробничого, науково-дослідного, художньо-графічного та іншого характеру, отриманих працівником від роботодавця⁸.

Під роботодавцями у контексті вказаного Положення розуміються підприємства, організації будь-яких форм власності, військові частини, установи, в обліковому складі яких як основному місці роботи чи служби зазначаються працівники і в сфері діяльності яких створюються і (або) використовуються службові винаходи. Відповідно, працівником у контексті даного Положення визнається фізична особа, робота якої у роботодавця є основною і діяльність якої відповідно до тарифно-кваліфікаційних характеристик, наказів і посадових інструкцій безпосередньо пов'язана з основною науковою або виробничою діяльністю роботодавця, що дозволяє використовувати досвід, інформацію, устаткування, матеріали, технології та інші засоби роботодавця для створення винаходу.

При цьому, слід зазначити, що незважаючи на те, що службові винаходи належать до промислової власності, права на які носять, як правило, строковий характер, обмежений періодом дії патенту чи іншого охо-

ронного документа, відповідно до положення Казахстану незалежно від права власності на службовий винахід, працівникові належить невідчужуване особисте право авторства, що охороняється безстроково.

Також, як особливу рису правової охорони службових винаходів в Республіці Казахстан, слід зазначити обов'язкове договірне оформлення відносин між роботодавцем і працівником з приводу використання службового винаходу. Так, вимогу включити в договір трудового найму умови використання службового винаходу або укласти про них окрему угоду, що доповнює договір, може виходити як від працівника, так і роботодавця. При відсутності в договорі трудового найму або в окремій угоді, яка доповнює цей договір, умов, що стосуються прав сторін стосовно службових винаходів, права на отримання попереднього патенту і патенти на винаходи, створені працівником у період роботи у роботодавця, належать працівникові.

При цьому відмова працівника від пропозиції роботодавця внести в раніше укладений договір трудового найму відповідні додаткові умови, що стосуються прав сторін стосовно службових винаходів, є підставою для застосування роботодавцем до працівника заходів дисциплінарного впливу, передбачених законодавством і правилами внутрішнього трудового розпорядку, включаючи розірвання договору трудового найму.

У Положенні також підкреслюється, що всі права на винаходи, створені працівником до отримання пропозиції роботодавця про внесення у трудовий договір відповідних додаткових умов, належать працівникові.

Зазначений договір або угоду в якості істотних пунктів повинні містити відомості про його сторони, дату та місце укладення, термін дії, галузі науки і техніки, що належать до сфери діяльності працівника, його посади, умови оплати винахідницької праці. Без досягнення угоди між працівником та роботодавцем з перерахованих умов договір вважається неукладеним.

Причому договір або угода можуть передбачати збереження за роботодавцем прав на службовий винахід, створений працівником у період одного року після припинення трудових відносин з роботодавцем, якщо винахід відноситься до сфери колишніх службових обов'язків працівника та за його створення були використані технічні знання або кошти, які складають специфіку підприємства. У числі інших умов у договорі можуть бути вказівки про особливий індивідуальний режим роботи, забезпеченість матеріалами, засобами і допоміжним персоналом, про додаткові гарантії соціального характеру.

На відміну від Закону республіки Киргизстан, в Положенні Казахстану досить детально прописана процедура узгодження всіх дій обох сторін, пов'язаних з отриманням патенту на службовий винахід. Особливо цікавим у даному аспекті, на нашу думку, є процедура повідомлення обох сторін на будь-якій стадії оформлення охоронного документа. При цьому, досить важливою є норма, за якою роботодавець інформує працівника про хід діловодства за прийнятою до розгляду заявкою, а також надана можливість робітника брати участь у підготовці службового винаходу до використання, повністю або частково звільнивши його від основної роботи із збереженням заробітної плати.

Що ж стосується винагороди, то і тут є серйозні відмінності від Закону Республіки Киргизстан. Так, за Положенням Казахстану в договорах про створення службового винаходу повинна бути передбачена необхідність виплати винагород двох видів – заохочувальної за створення службового винаходу і основної – за використання такого винаходу. При цьому заохочувальна винагорода виплачується працівникові за сам факт створення службового винаходу і залежить від своєчасності виконання працівником взятих зобов'язань та вказівок роботодавця, зусиль і вмінь працівника, виявлених при створенні винаходу, ступеня вкладу роботодавця і третіх осіб у створення такого об'єкта. Розмір заохочувальної винагороди не може бути менше одного розрахункового показника, встановленого в Республіці Казахстан на день прийняття рішення роботодавцем про правову охорону службового винаходу, його використання або відмову від використання. Що ж стосується основної винагороди, то вона виплачується лише у разі використання службового винаходу у виробництві роботодавця або продажу ним ліцензії на винахід третім особам, або в інших випадках отримання реального доходу від використання службового винаходу. При цьому його розмір визначається угодою з урахуванням раніше виплаченої заохочувальної винагороди, вкладу роботодавця у створення службового винаходу шляхом консультування, надання інформації, матеріальних, фінансових і технічних засобів, недоступних для працівника поза його роботи у роботодавця.

На відміну від досліджуваного вище положення Казахстану, в Білорусі Постановою Ради Міністрів Республіки Білорусь від 23 грудня 1998 р. № 1957 було затверджено Положення про службові об'єкти промислової власності, яке поширюється не тільки на службові винаходи, службові корисні моделі, зразки службові промислові, а також на службові сорти рослин і службові топології інтегральних мікросхем, називаючи їх у сукупності службовими об'єктами промислової власності⁹.

Проте, у самій правовій охороні зазначених об'єктів особливих нововведень у вказаному Положенні зовсім не багато. Разом із цим присутні не зовсім зрозумілі й узгоджені норми. Так, в якості одного з прикладів неузгодженості слід привести саме визначення службового об'єкта. Так, за положенням Білорусі об'єкт промислової власності (далі – ОПВ) є службовим, якщо він належить до галузі діяльності наймача, а діяльність працівника, яка привела до створення ОПВ, входить до кола його службових обов'язків, або при створенні ОПВ працівником були використані досвід чи засоби наймача. При цьому не зрозуміло, що мається на увазі під формулюваннями: «галузь діяльності наймача», «діяльність працівника», «коло службових обов'язків». При цьому ніде у зазначеній фразі не звертається увага на наявність саме трудових відносин між працівником і наймачем. У зв'язку з цим можна припустити, що законодавець Білорусі можливо бажав розширити сферу розповсюдження службових об'єктів, виходячи за рамки трудових правовідносин.

Проте, тут же наявне протиріччя, пов'язане з одночасною чіткою прив'язкою окремих норм саме до трудового договору (наприклад, п. 14 зазначеного положення, що регламентує права на службові об'єкти у зв'язку з припиненням саме трудового договору).

Таким чином, якщо порівнювати положення Республіки Казахстан та Білорусі, то слід підкреслити досить істотний правовий захист працівників-творців службових винаходів у Казахстані, що, на нашу думку, може служити значним стимулом для відповідної винахідницької діяльності, що в кінцевому рахунку є передумовою розвитку науково-технічного прогресу. І у зв'язку з чим саме Положення Казахстану з урахуванням досвіду інших країн може стати основою для розробки проекту українського Закону про службові винаходи. Зокрема аналогічний проект ще 1994 р. був розроблений у Росії, але так і не був затверджений¹⁰.

Слід підкреслити, що зазначений російський проект включав 16 статей, які закріплювали основні поняття; систему законодавства про службові винаходи, корисні моделі, промислові зразки; види винаходів, корисних моделей, промислових зразків, не визнаних службовими; права на службові винаходи, корисні моделі, промислові зразки; процедуру повідомлення роботодавця про створення службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка і розгляду роботодавцем повідомлення про створення службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка; право автора на винагороду; право автора на отримання патенту; недійсність умов договору, що погіршують становище працівника; патентування службового винаходу, корисної моделі, промислового зразка в іноземних державах; секретні службові винаходи, корисні моделі, промислові зразки; службові винаходи, корисні моделі, промислові зразки, створені при виконанні робіт за державним замовленням; дотримання конфіденційності; відповідальність за недотримання закону; вирішення спорів; а також прикінцеві й перехідні положення.

Саме така проектна структура може бути покладена в основу побудови українського законопроекту про службові винаходи.

Насамкінець, слід зазначити, що інститут службових винаходів – це особливий правовий інститут, який дозволяє здійснити розподіл прав на винахід з урахуванням обставин, в силу яких винахід створено. Однак даний інститут практично в усіх країнах СНД, у тому числі і в Україні, побудований за моделлю службових творів, без урахування особливостей правової природи такого результату інтелектуальної діяльності, як технічне рішення. Представляється, що інститут службових винаходів повинен враховувати обставини створення винаходу для забезпечення балансу інтересів всіх осіб, причетних до його створення. Особливо це стосується забезпечення охорони інтересів працівника та держави, особливо в контексті права на винаходи, створені за державним контрактом. У зв'язку з чим, ці та інші особливості службових винаходів з урахуванням досвіду зарубіжних країн, особливо близьких Україні за історичним корінням, повинні бути враховані законодавцем при розробці проекту Закону про службові винаходи.

¹ Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12.1993 № 3687-ХІІ // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 7. – Ст. 32 (зі змінами від 14.04.2009).

² Цивільний кодекс України. – К., 2008.

³ Законодательство государств СНГ в области промышленной собственности. Т. 1. / Григорьев А. П., Еременко В. И., Качанов Ю. В. и др. – М., ВНИИПИ. 1996.; Т. 2. – М., ВНИИПИ, 1996.

⁴ Постановление Совета Министров Республики Беларусь 1957 «Об утверждении Положения о служебных объектах промышленной собственности» от 23 декабря 1998 г. № (по состоянию на 28 марта 2007 года) [Электронный ресурс]: // <http://pravo.levonevsky.org/>

⁵ Комментарий к Патентному закону Российской Федерации / А. Д. Корчагин, Н. В. Богданов, В. К. Козакова, Е. П. Полищук; Федер. целевая программа «Культура России». – М.: Димитрейд график групп, 2004.

⁶ Временное положение Республики Таджикистан «Об изобретениях, полезных моделях и промышленных образцах» от 2 декабря 1994 года [Электронный ресурс]: // <http://www.tajik-gateway.org>

⁷ Закон Кыргызской Республики «О служебных изобретениях, полезных моделях, промышленных образцах» от 16 июля 1999 года № 74 (В редакции Законов КР от 27 февраля 2003 года № 46, 7 августа 2006 года № 152) [Электронный ресурс]: <http://anti-piracy.kg/ru/zakonodatelstvo/>

⁸ Положение о служебных изобретениях, полезных моделях и промышленных образцах, создаваемых в Республике Казахстан, утвержденное постановлением Кабинета Министров Республики Казахстан от 11 августа 1994 г. № 896 [Электронный ресурс]: <http://www.kazpatent.org/>

⁹ Постановление Совета Министров Республики Беларусь от 23 декабря 1998 г. № 1957 «Об утверждении Положения о служебных объектах промышленной собственности» (по состоянию на 28 марта 2007 года) [Электронный ресурс]: www.pravo.by/pdf/

¹⁰ Черничкина Г. Н. Институт служебных изобретений в российском патентном законодательстве / Г. Н. Черничкина // Современное право. – 2005. – № 5. – С. 33-37.

Резюме

Представлена наукова стаття присвячена дослідженню особливостей правової охорони прав на службові винаходи у країнах СНД, що є особливо актуальним в умовах міжнародної співпраці, а, відповідно, й приведення національного винахідницького законодавства до світових вимог. На підставі проведеного аналізу зроблено висновок, що особливості службових винаходів, які відрізняють їх від інших об'єктів промислової власності з урахуванням досвіду країн СНД, особливо

близьких Україні за історичним корінням, повинні бути враховані законодавцем при розробці проекту Закону про службові винаходи.

Ключові слова: законодавство, об'єкти інтелектуальної власності, відносини промислової власності, службові винаходи, патентування.

Резюме

Представленная научная статья посвящена исследованию особенностей правовой охраны прав на служебные изобретения в странах СНГ, что особенно актуально в условиях международного сотрудничества и приведения национального изобретательского законодательства в соответствие с мировыми требованиями. На основании проведенного анализа сделан вывод, что особенности служебных изобретений, которые отличают их от других объектов промышленной собственности с учетом опыта стран СНГ, особенно близких Украине по историческим корням, должны быть учтены законодателем при разработке проекта Закона о служебных изобретениях.

Ключевые слова: законодательство, объекты интеллектуальной собственности, отношения промышленной собственности, служебные изобретения, патентования.

Summary

Presentation of scientific paper is devoted to investigation of the legal protection of the rights to service inventions in the CIS, which is especially important in the context of international cooperation and harmonization of national inventive legislation into line with international requirements. Based on the analysis concluded that the characteristics of employee inventions, which distinguish them from other objects of industrial property, taking into account the experience of the CIS countries, especially Ukraine, close to the historical roots, should be addressed to beat the legislator in drafting the Law on Employee's Inventions.

Key words: legislation, objects of intellectual property, relations of industrial property, employee inventions, patenting.

Отримано 1.06.2010